

OPRACOWANIA

lektur uzupełniających

ZOFIA KOSSAK

POŻOGA

Streszczenia i problematyka lektur

Charakterystyki bohaterów

Analizy i interpretacje wierszy

Odpowiedzi na pytania z testów i sprawdzianów

BIOGRAFIA

Zofia Kossak urodziła się **10 VIII 1889 roku** w Kośminie (województwo lubelskie). Była wnuczką sławnego malarza Juliusza Kossaka. Dzieciństwo spędziła na Lubelszczyźnie. W 1906 roku podjęła pracę jako nauczycielka w szkole Polskiej Macierzy Szkolnej w Warszawie. Około roku 1910 wraz z rodzicami przeprowadziła się na Wołyń do Skowródek. Podjęła studia na warszawskiej uczelni Sztuk Pięknych, które następnie kontynuowała w Szkole Rysunku w Genewie. W roku 1915 po ślubie ze Stefanem Szczuckim zamieszkała w Nowosielicy w pobliżu Skowródek. Tam poznała okrutne oblicze rewolucji lutowej, a następnie październikowej (obie miały miejsce w roku 1917) i na podstawie właśnie tych przeżyć powstał utwór *Pożoga* – jej debiut literacki.

W roku 1923, po śmierci męża, przeniósła się do rodziców, którzy mieszkali wówczas w Górkach Wielkich na Śląsku Cieszyńskim. Dwa lata później wyszła za mąż za Zygmunta Szatkowskiego. Po wybuchu II wojny światowej działała w ruchu oporu, redagując podziemną prasę i protestując przeciwko masowej eksterminacji ludności polskiej i żydowskiej. Była współtwórczynią katolickiego Frontu Odrodzenia Polski oraz Rady Pomocy Żydom, działającej pod kryptonimem „Żegota”. Aktywnie pomagała ludziom narodowości żydowskiej. W 1943 roku została aresztowana i osadzona w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau. Następnie przewieziono ją do Warszawy na Pawiak i tam skazano na śmierć. Została uwolniona w lipcu 1944 roku dzięki staraniom władz Polskiego Państwa Podziemnego. Wzięła udział w powstaniu warszawskim. W roku 1945 wraz z mężem wyjechała do Londynu. Pozostała w Anglii do 1957 roku. Zmarła **9 IV 1968** roku w Bielsku-Białej.

Do najważniejszych powieści Zofii Kossak należą: *Złota wolność*, *Szaleńcy boży*, *Legnickie pole*, *Krzyżowcy*, *Król trędotawy*, *Bez oręża*, *Błogostawiona wina*, *Troja Północy*.

Pożoga

- Rodzaj literacki: **epika**
- Gatunek literacki: **powieść autobiograficzna**

GENEZA I TYTUŁ

Pożoga została napisana i wydana niedługo po dramatycznych przeżyciach, jakich Zofia Kossak doświadczyła na Wołyniu. Historycy literatury łączą tę wspomnieniową prozę ze zjawiskiem zaistniałym w czasie I wojny światowej i po jej zakończeniu, a mianowicie odejścia od fikcji literackiej w stronę literatury faktu. W tym nurcie sytuuje się *Pożoga* (1922), w założeniu autorki mająca dokumentować **martyrologię kresowego ziemiaństwa polskiego** w latach 1917–1919, a więc w okresie rewolucji lutowej, a następnie październikowej, wojny domowej w Rosji, usamodzielnienia się Ukrainy, wojny polsko-ukraińskiej o tzw. Galicję Wschodnią (Lwów, Stanisławów, Tarnopol, Przemyśl, Sanok).

Tytuł ma **znaczenie metaforyczne**. Prawdziwą pożogę na Kresach wznieciły rewolucja październikowa, a następnie wojna polsko-ukraińska.

CZAS I MIEJSCE AKCJI

Wydarzenia rozgrywają się w latach **1917–1919** i obejmują okres I wojny światowej, rewolucji w Rosji – lutowej i październikowej oraz czasy po pokoju brzeskim – niemiecką okupację Ukrainy, działania atamana Symona Petlury dążącego do stworzenia niepodległego państwa

ukraińskiego, konflikt zbrojny Polski i Ukrainy z bolszewikami, aż do zwycięstwa wojska polskiego, które wyparło Ukraińców za linię rzeki Zbrucz.

Wspomnienia autorki dotyczą **Wołynia**, a w szczególności Nowosielicy – majątku, gdzie mieszkała z mężem i dwoma synami, oraz Starokonstantynowa, gdzie ukrywała się wraz z dziećmi.

BOHATEROWIE

Polska szlachta kresowa – bohater zbiorowy, którego autorka chce upamiętnić, aby ocalić od zapomnienia kulturę ziemiańską na Kresach. Jej cechy to: przywiązanie do polskości i katolicyzmu, swoisty kult ziemi i poczucie odpowiedzialności za nią (po pierwszej fali ataków chłopstwa na dwory ziemianie obsiali swoje pola, mimo iż spodziewali się, że lada dzień będą musieli uciekać ze swoich majątków).

Narratorka ukazuje dwa zasadnicze problemy, w obliczu których staje polskie ziemiaństwo – **ukraiński nacjonalizm**, wykorzystywany przez polityków jako hasło chwytliwe wśród Rusinów, oraz zjawisko **bolszewizmu** – dużo groźniejsze i przybierające wymiar metafizycznych zmagania ze złem.

Oddzielną kwestią jest **obraz martyrologii kresowych ziemian**. Znamienny jest fakt, iż o ile inne zjawiska narratorka omawia posługując się uogólnieniem, ujęciem syntetycznym, to w wypadku ofiar pogromów ukraińskich i bolszewickich stosuje metodę indywidualizacji.

Ukraińscy chłopci – ukazywani z dwójakiej perspektywy: czasów pokoju i wojny, i traktowani jest przez narratorkę z dystansem, a chwilami pobłażliwością, jaką daje jej pozycja społeczna. Autorka tak charakteryzuje Rusinów: *lud rośli i krzepki, śpiewający najpiękniejsze w całym świecie pieśni, leniwy i senny, ale sennością żywiołu gotowego w każdej chwili powstać huraganem (...) surowość uznawał, a za niesprawiedliwość mścił się zaciekle i strasznie. (...) posiadał wyjątkowe zdolności umysłowe, oczekujące tylko pobudzenia; zdolny do najbardziej krańcowych przejawów cnoty i zbrodni, nienawiści lub zasługi, był przy tym, niestety, oślupianym niekulturalny i ciemny.*

Spółeczność żydowska – także ukazana dwójako: z jednej strony jako zaangażowana w rewolucję komunistyczną (co narratorka potępia, widząc w bolszewizmie siły zła), a z drugiej – jako cierpiące ofiary prześladowań i pogromów.

STRESZCZENIE

W cieniu drzew

Narratorka koncentruje się na opisie swojego dworu oraz pałacu w Nowosielicy. Charakteryzuje pejzaż Wołynia i jego mieszkańców. Przedstawia szlachecki model życia opartego na użytecznej, przynoszącej satysfakcję pracy oraz rodzinne stosunki między służbą a właścicielami dworu.

Pierwsze starcia

W marcu do Nowosielicy docierają pierwsze pomruki rewolucji rosyjskiej. Ludzie różnie reagują na szykujące się zmiany. Wśród chłopów rozpoczynają działalność bolszewicki agitatorzy. Mają miejsce pierwsze zbójckie napaści na okoliczne folwarki. Rodzina Szczuckich przenosi się z rodzinnego dworku do pobliskiego pałacu, który stanowi bezpieczniejsze schronienie.

Pogromy i klęski

Bohaterowie otrzymują dramatyczne informacje o pogromach majątków szlacheckich na Podolu. Nowosielica zostaje zajęta przez wycofującą się z frontu dywizję Kozaków

zabajkalskich. Wszystkich głęboko poruszyła tragedia w Sławucie: 80-letni książe Roman Sanguszko został bestialsko zamordowany przez wielotysięczny tłum napastników.

Do Nowosielicy przybywa partyzancki oddział Feliksa Jaworskiego, mający bronić polskich ziemian i ich dworów. Mimo mroźnej zimy autorka decyduje się na odwiezienie dzieci do majątku rodziców w Antoninach. Odbywa się sąd Rewolucyjnego Trybunału w Starokonstantynowie nad Stefanem Szczuckim. Na szczęście nie niesie on ze sobą tragicznych konsekwencji. Skowródki, rodzinny majątek Kossaków, zostają zniszczone przez chłopów. Rodzina Szczuckich opuszcza Nowosielicę.

Polskie formacje wojskowe na Wołyniu

Formuje się 2. Pułk Ułanów gen. Dowbora-Muśnickiego. Inteligencja kresowa ofiarnie wspomaga polskich żołnierzy. Autorka podkreśla rolę cywilnej ludności Antonin w podtrzymywaniu polskości na Kresach. Opowiada też o partyzantach ścierających się bohatersko z bolszewikami. Analizuje zjawiska bolszewizmu oraz nacjonalizmu ukraińskiego.

Starokonstantynów zostaje przejęty przez Polaków, bolszewicy uciekają z miasta. 2. Pułk Ułanów wymaszerowuje do Bobrujska.

Wiosna 1918 roku

Bankructwo idei polskiego wojska na Kresach – Niemcy, zajmując Ukrainę, zaczęli rozbrajać polskie oddziały. Zofia Kossak przytacza dramatyczne historie ludzi związanych z polską partyzantką na Wołyniu: Szaniawskiego, dwojga zakochanych z oddziału „partyzantów kijowskich”, panny Mroczkowskiej, ochotnika z III. Korpusu Polskiego. Wszyscy oni giną, często bestialsko zakatowani przez ukraińskich chłopów.

Po balu ziemiaństwa i pokazach hippicznych¹ w Pikowie następuje rozformowanie ostatniego oddziału polskiego wojska na Rusi.

Czasy hetmańszczyzny

Działania Niemców zmierzają do wykorzystania bogatej i żyznej Ukrainy. Następuje przywrócenie rządów hetmańskich ukraińskiego płk. Pawła Skoropadskiego. Narratorka powraca do Nowosielicy, dzięki przywróceniu własności prywatnej na Ukrainie. Po obrachunku strat i zniszczeń majątków ziemiańskich odbywa się sąd nad chłopską gromadą przeprowadzany przez oddział karny Golikowa.

Szczuckim udaje się odbudować kuchnię i kilka pokojów całkowicie zniszczonego dworku. Przybywa ośmioosobowa ochrona złożona z byłych szwoleżerów pod dowództwem Zygmunta Szatkowskiego.

Z Bobrujska powraca ojciec narratorki. Państwo Kossakowie zamieszkują w pokapucyńskim klasztorze. Wybuch powstanie chłopskie, które następie zostaje zduszone przez Niemców i tzw. oddziały hetmańskie.

Ciężkie dni

Pogromy i rzezie na Podolu i Wołyniu przypominają czasy koliszczyny². Zapowiedzią ostatecznej klęski jest wyjazd Niemców ze Starokonstantynowa. Chłopską rewoltę wspiera bolszewicki ośrodek w Międzyborzu. Na nowosielicki pałac napada oddział bolszewików. Po tym wydarzeniu Stefan Szczucki z żoną i dziećmi wyjeżdżają do Starokonstantynowa. Tam będzie się ukrywać Zofia wraz z synami. Następuje utrata rodzinnych

¹ Pokazy hippiczne – pokazy jeździeckie

² Koliszczyna – powstanie chłopskie, które wybuchło w 1768 roku na prawobrzeżnej Ukrainie przeciwko polskiej szlachcie, ludności żydowskiej i duchowieństwu. W masowych mordach zginęło – według różnych źródeł – od 100 do 200 tysięcy osób.

pamiętek Szczuckich i Kossaków ukrytych w mieszkaniu Ojsdaczerów. Po wejściu do Starokonstantynowa wojsk Petlury komuniści poddają się.

Pod Petlurą

Autorka charakteryzuje Antoniny założone przez Sanguszków jako wzorowe gospodarstwo. Zostaje ogłoszony pierwszy manifest Petlury zapowiadający definitywną zagładę wielkiej własności ziemskiej. Ziemianie odbierają to jako sygnał zagrożenia magnackich siedzib na Kresach. W Antoninach organizowana jest fikcyjna „wspólna własność”, aby ocalić majątek od rozgrabienia przez okolicznych chłopów i petlurowców.

Starokonstantynów zostaje sterroryzowany przez „kureń śmierci” – bandę bolszewików wchłoniętą przez petlurowców. Odbywają się straszliwe pogromy Żydów. Ukrywająca się z dziećmi narratorka znalazła się w poważnym niebezpieczeństwie, kiedy jej tożsamość o mały włos nie została odkryta. Na szczęście skończyło się tylko na strachu.

Tymczasem rząd Petlury prowadzi rabunkową gospodarkę. Komuniści natomiast prezentują coraz bardziej antypolskie nastawienie, buntują Ukraińców przeciw Polakom. Stosują także blokadę informacyjną na wieści z Galicji Wschodniej, gdzie trwały polsko-ukraińskie walki o Lwów, zakończone ostatecznie zwycięstwem Polaków (obrona Lwowa, rok 1919).

Za komuny

W kwietniu 1919 roku miasto zostaje znowu zajęte przez bolszewików. Następują kradzieże, napaści i gwałty. W mieszkaniu Zofii podającej się za szwaczkę pojawiają się czerwonoarmieści. Bohaterka z matką i synami uciekają do Antonin. Majątek ten próbuje ratować Czuruk – niegdyś pracownik cukrowni, a teraz wysoki urzędnik sowiecki.

Autorka jeszcze raz zwraca uwagę na degradujący wpływ bolszewizmu na jednostki i opisuje specyfikę rządów komunistycznych. Bandy bolszewików grabią już teraz także gospodarstwa chłopskie.

Z dnia na dzień

W formie krótkich zapisów w dzienniku narratorka relacjonuje wydarzenia **od 22 maja do 21 sierpnia 1919 r.** Starokonstantynów jest areną nieustających walk, przechodzi kilkakrotnie z rąk do rąk – od bolszewików do Ukraińców i odwrotnie.

W autoanalitycznej refleksji narratorka ukazuje zmiany psychiczne, fizyczne, duchowe, jakie w niej zaszły w czasie tych dwóch ostatnich lat. Pojawia się też refleksja historyczna. Zofia tęskni za ukochanym mężem i wreszcie otrzymuje z Ostroga wiadomości od niego. Szczęśliwie dochodzi do spotkania małżonków. Na końcu powieści znajduje się alegoryczna opowieść o Kresowskich, rodzinie szlachty zagrodowej, przywiązanej do polskości i katolicyzmu, i początkach polskiego osadnictwa na Kresach.

PROBLEMY HISTORYCZNE

Obiektem pogłębionej analizy poczynionej przez autorkę jest **zjawisko bolszewizmu**. Pojęcie to pochodzi od nazwy użytej w 1903 roku w czasie zjazdu Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji, której rewolucyjne skrzydło uznało się za większość (*rosyjskie bolszynstwo*). Na ich czele stał Włodzimierz Ilicz Lenin. Pojęcie *bolszewizm* do lat 50. XX wieku funkcjonowało jako oficjalna nazwa partii komunistycznej. Współcześnie odnosimy je do praktyk leninizmu, czyli działań rewolucyjnych opartych na sile, terrorze i przemocy, które doprowadziły do tzw. dyktatury proletariatu, czyli totalitarnej władzy klasy robotniczej.

W *Pożodze* odnajdujemy relację o działaniach bolszewików w rozdziale *Za komuny*. Najistotniejsze wydają się tu aspekty wpływu zjawiska bolszewizmu na rzeczywistość społeczną

oraz na jednostkę ludzką. Jak każda rewolucja, tak i przewrót bolszewicki wyrastał z niezgody na stary porządek świata, ale – w rozumieniu autorki – cechą dystynktywną, czyli odróżniającą, komunizmu była **walka wypowiedziana wprost Bogu**. Jednocześnie nowy porządek odznaczał się niezdolnością do jakiegokolwiek kreacji i twórczego działania.

Narratorka przedstawia i porównuje dwa stadia rozwoju ideologicznego komunisty, powiązane z momentem historycznym. O ile Własow, *agitator skowrodecki*, zapowiada zjawisko bolszewizmu, o tyle opisany w *Ciężkich dniach* Łapczuk był typem (...) *krasnoarmiejca, czyli bolszewika w następnym stadium rozwoju*. Tę przemianę łączy autorka z postępującym procesem degradacji ludzkiej wrażliwości, ze stępieniem moralnym i ograniczeniem intelektualnym (co oddaje np. ironicznie opisany epizod z obrazem J. Kossaka). Taki stan rzeczy wyzwala z ludzi najprymitywniejsze zachowania i żądze, a w życie społeczne wprowadza przemoc.

PROBLEMY MORALNE

Dylematy moralne czasów rewolucji i wzorce etyczne dawnego świata są w *Pożodze* skontrastowane ze sobą. Autorka zauważa olbrzymie **zmiany, jakim uległ świat wartości**. W rozdziale *Z dnia na dzień* na własnym przykładzie omawia wpływ, jaki na człowieka wywiera ciągłe obcowanie z cierpieniem, śmiercią, zagrożeniem życia swojego i najbliższych.

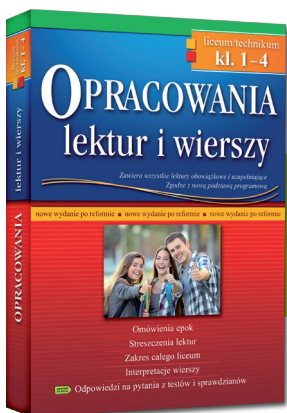
Z jednej strony narratorka uznaje, że te trudne doświadczenia są próbą charakteru i dają możliwość poznania swojej prawdziwej natury, a z drugiej zauważa też *zgrubienie moralno-fizyczne i zahartowanie*, jakim podlega człowiek poddany nieustannej presji. Warunkiem ocalenia wrażliwości etycznej jest **dochowanie wierności podstawowym wartościom: odwadze i dobru**, na których z zasadza się cnota męstwa oraz etyka oparta na zasadach wiary. Według Zofii Kossak świat оголоzony z wiary traci grunt, trwałą podstawę, co wiedzie do chaosu, anarchii, braku autorytetów i wzorców. To przestrzeń sacrum, wnętrze świątyni, w najgorszych czasach zawsze była dla wiernych strefą spokoju, ukojenia, miejscem, gdzie można było zaczerpnąć nadzieję i otuchę. Brak metafizycznego wymiaru istnienia czyni z człowieka byt jedynie biologiczny, a więc degraduje go, co widać na przykładzie dwóch młodych bolszewickich ochotników (rozdział *Za komuny*). Mimo **apokaliptycznej perspektywy losu polskiego ziemiaństwa na Kresach**, przedstawiona przez autorkę wizja ludzkiej natury jest optymistyczna: **nawet w najgorszych warunkach człowiek może zachować swą godność i wewnętrzną niezależność**.

ZAGADNIENIA ŚWIATOPOGLĄDOWE

Pożoga to w pewnej mierze utwór dokumentujący światopogląd autorki. Szczególnie widoczne jest to w jej rozważaniach historiozoficznych (próbach interpretacji wydarzeń i procesów historycznych). **Doświadczenie dziejowe**, choćby najbardziej drastyczne, przyjmuje ona z głębokim przekonaniem o jego konieczności i sensowności, nawet jeśli sens ten przerasta ludzką logikę. Każde, nawet małe wydarzenie, stanowić może zapowiedź wydarzeń większych, jak na przykład w rozdziale *Pogromy i klęski* epizod z pawiem nazywanym „starym hrabią” z nowosielickiego parku, który pewnego razu – nie wiadomo czemu – usiadł na ogrodzeniu dla świń, te zaś chwyciły go za ogon, ściągnęły w błoto i zagryzły. Autorka uważa, że w historii nie ma przypadków, wszystko ma swój z góry przewidziany sens. **Problem teodycei**³ rozwiązuje w sposób bliski tradycji romantycznej – dobro i poświęcenie ludzi równoważy istnienie

³ *Problem teodycei* – próba wyjaśnienia problemu istnienia zła w kontekście prawdy teologicznej o wszechmocny i miłosierdziu Boga.

w świecie zła. W każdej epoce doświadczenie cierpienia odnosi do idei cierpiącego niewinnie Baranka. Każda epoka ma swoich męczenników. W *Pożodze* dzieje opisywane są więc w kategoriach religijnych, mistycznych i wpisują się w chrześcijańską historię odkupienia ludzkości.

Lektury obowiązkowe znajdziesz w książce
Opracowania lektur i wierszy – liceum/technikum klasy 1–4!

Kup na www.greg.pl

Autorzy:

Zespół redakcyjny Wydawnictwa GREG

Wykorzystano materiały: Katarzyny Cwiękały, Katarzyny Dudy-Kapturek, Anny Marzec, Anny Popławskiej, Dariusza Pietrzyka, Wojciecha Rzehaka, Doroty Stopki, Barbary Włodarczyk

Korekta i redakcja:

Agnieszka Antosiewicz, Katarzyna Curyło, Karolina Rymut-Kościelniak, Agata Tondera, Maria Zagnińska

© Copyright by Wydawnictwo „GREG”

31-979 Kraków, ul. Klasztorna 2B

tel. 12 680-15-50

www.greg.pl

Księgarnia internetowa: www.greg.pl

Znak firmowy **GREG®** zastrzeżony w Urzędzie Patentowym RP.

Znak słowno-graficzny **Pewniak na teście®** zastrzeżony w Urzędzie Patentowym RP.

Wszystkie prawa zastrzeżone.

Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana lub przedrukowana bez pisemnej zgody Wydawnictwa „GREG”. Dotyczy to także przenoszenia danych do systemów komputerowych, wykonywania fotokopii i mikrofilmów.

Wykorzystano zdjęcia:

Giovanni Boccaccio – Cornelis van Dalen the Younger/Tiziano Vecellio/artgallery.yale.edu/collections/objects/35778/
Public Domain; Mikołaj Rej – Jan Gwalbert Olszewski/Domena Publiczna; Ignacy Krasicki – Antoni Oleszczyński/Dzieła
Krasickiego/Domena Publiczna; Julian Ursyn Niemcewicz – Antoni Brodowski/www.pinakoteka.zaszcianek.pl/Domena
Publiczna; Stanisław Staszic – Władysław Barwicki/Domena Publiczna; Stanisław Trembecki – Jan Chrzyciel Lampi/
www.christies.com/Domena Publiczna; Adam Mickiewicz – Culture.pl/Gallica/Domena Publiczna; Juliusz Słowacki –
James Hopwood/www.polona.pl/Domena Publiczna; Maria Konopnicka – Leopold Bude/Polona.pl/Domena Publiczna;
Eliza Orzeszkowa – Władysław Podkowiński/archiv.ucl.cas.cz/Domena Publiczna; Henryk Sienkiewicz – Domena
Publiczna; Joseph Conrad – George Charles Beresford/Domena Publiczna; Jarosław Iwaszkiewicz – Domena Publiczna;
Witold Pilecki – Domena Publiczna; Friedrich HYPERLINK „https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Paintings_by_
Friedrich_D%C3%BCrennatt”Dürrenmatt – Elke Wetzig/CC BY-SA 3.0/Wikimedia Commons; Stanisław Grochowiak –
CAF/Sokołowski/Trybuna Robotnicza/Domena publiczna; Julia Hartwig – Mariusz Kubik/CC BY 3.0/Wikimedia Commons;
Edward Stachura – Domena Publiczna; Ryszard Krynicki – Mariusz Kubik/CC BY 3.0/Wikimedia Commons; Adam
Zagajewski – Frankie Fouganthin/CC BY-SA 4.0/Wikimedia Commons.

Layout i skład:

Pracownia Słowa

Okładka:

Pracownia Słowa